

L. Molenaar, *'Wij kunnen het niet langer aan de politici overlaten ...'. De geschiedenis van het Verbond van Wetenschappelijke Onderzoekers (VWO) 1946-1980* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 1994; Rijswijk: Elmar, 1994, 512 blz., f59,50, ISBN 90 389 0191 7).

Kort na het einde van de tweede wereldoorlog ging van de fysicus C. J. Gorter, toen hoogleraar aan de universiteit van Amsterdam, het initiatief uit tot de oprichting van een Nederlands 'Verbond van wetenschappelijke onderzoekers' (VWO), enigszins naar het voorbeeld van de Britse 'Association of Scientific Workers', die als zodanig al bestond sedert de jaren dertig en waarvan inmiddels de meeste fysici en chemici van enige betekenis in Engeland lid waren.

Maar minder dan de Association wilde het verbond als een echte vakbond fungeren in de vooroorlogse betekenis; en meer dan de Association wilde het een 'overtuigingsorganisatie' zijn, hoe moeilijk ook te karakteriseren door de nagestreefde verscheidenheid van de erin deelnemende groepen. Het wilde openstaan niet voor fysici, chemici en medici alleen, maar ook voor mensen uit de maatschappij- en geesteswetenschappen: economen, sociologen, biologen, historici, filosofen, psychologen. Aanvankelijk was de respons uit deze hoek maar heel bescheiden, maar toch trad een aantal vooraanstaande sociologen, historici en politicologen al na enkele maanden tot het verbond toe en trok, gaandeweg, meer deelneming uit hun kring aan.

In weerwil van grote verscheidenheid hadden de leden met elkaar in elk geval de opvatting gemeen, dat wetenschappelijke onderzoekers een eigen, specifieke verantwoordelijkheid droegen inzake de problemen rond het gebruik van wetenschap voor oorlogsdoeleinden, zoals die vooral in de laatste fase van de tweede wereldoorlog manifest waren geworden. De kloof tussen wetenschap en politiek diende overbrugd 'opdat de resultaten van wetenschap (zouden) worden geleid naar die plaats en (zouden) worden benut op die wijze, welke met het welzijn van mens en samenleving het beste strookt(e)'. Daartoe werd sterke invloed van de wetenschappelijke onderzoekers op de toepassing dier resultaten noodzakelijk geacht. De penicillineonderzoeker Ernest Chain, aan wie in 1945 de Nobelprijs werd toegekend, vatte deze opvatting bij die gelegenheid samen in de uitspraak: 'We can't leave it to the politicians any longer', die Molenaar als titel voor zijn proefschrift koos.

'It': dat moest, na Hiroshima en Nagasaki, voor velen wel in de eerste plaats op de atombom slaan en op mogelijk militair gebruik van kernenergie in het algemeen. Zeker ook voor velen binnen het VWO, toen dat in juli 1946 werd opgericht. Maar men had het daar ten eerste nog veel te druk met zichzelf en met het constitueren van een eigen identiteit om zich nu al vast te bijten in 'single issues' — of dat nu atoomenergie betrof of vakbondsangelegenheden of nog wat anders. Zoiets vergde bovendien unanimitieit of minstens een brede wilsovereenstemming binnen het verbond. Daaraan was het nog lang niet toe, ook al had dat verbond een hoog gehalte aan leden met verstand van zaken.

Zeker, de gemeenschappelijke noemer van zo'n keur van intelligente, maar ook zeer verscheiden, mensen was hun verantwoordelijkheidsgevoel: hun ernstige wil om daadwerkelijk te doen, wat zij, als een zekere elite uit de natuur- en maatschappijwetenschappen, beschouwden als hun roeping. Allen beschouwden het helpen oplossen van de wereldproblemen als hun zaak en wilden, elk op eigen wijze en vanuit eigen specialiteit, daaraan hun bijdrage leveren. Maar hier hield de algemene overeenstemming wel op. In een aantal wezenlijke opzichten liepen de gedachten en de ambities toch ver uiteen. Daartegenover was goede wil toch niet helemaal voldoende.

Moest, bijvoorbeeld, het verbond ook zelf een politieke rol spelen of moest het zich bepalen tot geestelijk verzet alleen? Moest het zich, als een denktank, tot een advieslichaam voor de regering ontwikkelen of veeleer ideeën mobiliseren in de samenleving? Daarbij ontwikkelden

zich binnen het verbond natuurlijk ook de onvermijdelijke tegenstellingen tussen links en rechts: met betrekking tot de communistische wereld in het algemeen en tot de Sowjet-Unie in het bijzonder; met betrekking tot de gebeurtenissen van 1948 in Praagen veel meer. Het VWO had er sedert het einde van de jaren veertig de bijzondere belangstelling van de BVD aan te danken.

Ook voldeed de verhoopde entente van, ruwweg gezegd, de alpha- en bèta-disciplines toch niet in alle opzichten in weerwil van de beoogde nadruk op de eenheid van wetenschappen. Van de bèta's ging, vonden alpha's, een lichte maar onmiskenbare geringschatting naar de geesteswetenschappen en haar beoefenaren uit en aan zulke vooroordelen diende nu eens een einde te komen; de bèta's beklaagden zich omgekeerd over de verwijten om al het verderfelijke, dat natuurwetenschap en techniek hadden voortgebracht. Desondanks stelde het VWO veel aan de, ook publieke, orde. Niet alleen wapenwedloop, kernbewapening in het bijzonderen internationale controle op atoomonderzoek, maar ook onderwerpen als wereldvoedselvoorziening, ontwikkelingshulp, energie, bevolkingsgroei, industrialisatie en veel meer. Daaraan deden interne antagonismen niet af, noch de kritiek in de pers, waarmee de relaties vaak moeizaam waren.

Was bij dit al de diepste gemeenschappelijke overtuiging binnen het oude verbond geweest, dat wetenschapsmensen het uiteindelijk beter wisten dan politici — dat wetenschap goed was en dat politiek de fouten maakte—de nieuwe generatie, die tegen de jaren zeventig geleidelijk aantrad, beschouwde de politiek juist als de toetssteen par excellence voor de wetenschap. Het moest nu gaan om 'een gelijkwaardige en zelfkritische relatie tussen wetenschapsmensen en politici'. Maar in de jaren tachtig bleek het verbond 'ongewild te hebben bijgedragen aan de toenemende greep van een behoudende overheid op de inhoud en organisatie van het wetenschappelijk onderzoek.... Het wetenschaps- en technologiebeleid is een regulier onderwerp op de politieke agenda geworden', concludeert Molenaar aan het slot van zijn geschiedenis van het verbond van wetenschappelijke onderzoekers.

Zijn studie heeft een buitengewoon goed geschreven, fairen boeiend boek opgeleverd, dat door zijn gevoelig onderwerp alleen al zeker een besprekingsartikel zou hebben verdiend. Een recensie, ook van 1000 woorden, kan daaraan geen recht doen. Wellicht heeft Molenaar het overeenkomstige gevoel gehad, dat hij in goed 300 tekstbladzijden zijn verhaal lang niet kwijt kon. Maar hij benutte de uitweg van een wel zeer omstandig noten- en verantwoordingsapparaat, dat eens te meer getuigt van zijn speurzinnigheid en zijn vaktechnisch vermogen. Zijn boek is daardoor uiterst overzichtelijk en leesbaar gebleven in weerwil van af en toe een zekere overladenheid, die dan wat problemen van bomen-en-bos oproept. Niet zo heel erg: veel erger is, dat het met hedendaagse modieuze plaktechniek uitgegeven boek zó abominabel is gelijmd, dat de intensieve lezer halverwege door de loslatende bladzijden het boek nauwelijks meer ziet.

H. Baudet

J. Dohmen, O. Steens, *De ideale gemeenschap. Civitas academica amstelodamensis tussen 1948 en 1989* (Amsterdam: Vossiuspers AUP, 1995, 264 blz., f32,50, ISBN 90 5629 004 5).

De auteurs van het boek *De ideale gemeenschap* hebben zich ten doel gesteld de geschiedenis van de *Civitas academica amstelodamensis* op papier te zetten. Met dit boek is het doel inderdaad bereikt: vrij gedetailleerd wordt het wel en wee van de civitas beschreven: de stichting, de bloeiperiode en de periode na de invoering van de wet universitaire bestuurshervorming op 1 mei 1971, waarin de rol van de civitas steeds meer werd uitgehouden. De auteurs